

I krig og fred

I Afghanistan lærte kirurg Hans Husum at man ikke kan vinne en langvarig krig uten å ha en god fjellbase. Sin egen fant han i Finnmark.

Kanskje var det været den dagen. Kanskje var det lyden av snekkene på Oslofjorden og det blikkstilte vannet. Kanskje var det den brennende smerten fra magesår nummer tre og stresset fra samlivsbrudd nummer to.

Eller kanskje var det summen av alt.

Det var i hvert fall den sommerdagen på starten av 1980-årene at Hans Husum, da en ung og fremadstormende generellkirurg, skjønnte at han ikke hørte hjemme inne på norske sykehus.

– Den dagen har festet seg, sier 69-åringen med en fot ut av bilen og en røyk i munnviken.

Vi møter ham på kaia i Havøysund, et fredelig fiskevær i havgapet nord for Hammerfest. Den verdensvante vestfoldingen holder til her nå, etter flere lange perioder som krigskirurg i den tredje verden.

Ga avkall på spesialisttittel

Men det var altså den søndagen i Tønsberg at ting forandret seg.

– Jeg holdt jo på i karusellen rundt Oslofjorden, som jeg kaller det. Korte kirurgivikariatier på Sentralsykehuset i Fredrikstad, Ullevål sykehus og så videre. Jeg manglet vel seks ryggoperasjoner for å bli ferdig spesialist i generell kirurgi, forklarer han.

Den unge kirurgen hadde hatt en lang vakthelg da kroppen sa stopp. – Det var tøft. Jeg slet med mitt tredje magesår og hadde nylig gått gjennom mitt andre samlivsbrudd. Hadde sprengjobbet siden fredagen, ikke sovet hele helgen og nettopp satt inn en pacemaker. Omkring meg på intensiven så jeg åtte unge menn som lå med full overvåking og slanger overalt. Dødsangst i blikket. De var like gamle som meg. Jeg skjønnte at det var nok. Mandag morgen gikk jeg ned til personalsjefen og sa opp. «Husum, du har jo oppsigelsestid», sa han. «Det gir jeg faen i», svarte jeg og dro.

– Tenkte du ikke på spesialisttittelen du var så nær?

– Den var ikke noe verdt lenger. Jeg hadde jo allerede vært i Midtøsten og job-

bet, og tanken om hjemløshet og forpliktelses hadde begynt å slå rot.

Måtte kontrollere rabiesutbrudd

Vi har beveget oss vekk fra kaia og inn på det lille kjøkkenet i kommunelegeboligen. Torsketungene ligger i pannen og Husum forteller, med en røyk i venstre hånd og stekespaden i høyre. – Jeg måtte komme meg langt vekk, nullstille meg litt – og endte som distriktslege på Grønland.

Møtet med Upernavik, en liten by på vestsiden av den store øya, ble god lærdom

«Du må kjenne blodluft for å kunne tegne godt»

for en ung lege fra Norge. Da som nå var hundspann det foretrukne transportmidlet, foran snøscooteren, som ruster fort på grunn av saltet i havisen. – Hundene var jævlige viktige for infrastrukturen der. Jeg kjørte jo legevakt med hundspann, som eneste doktor i et område på størrelse med Polen.

Derfor bredte panikken seg da en fangstmann en dag kjørte inn i den lille byen med hundspannet sitt og fortalte at en av hundene var blitt bitt av rev. – Da er jo rabies det første man tenker på. Det ville vært katastrofe. Jeg ringte helsemyndighetene i København for å spørre om råd. «Du må slakte hundspannet og sende oss de 12 hjernene som hastetransport», var den brutale og klare beskjeden, sier han.

Som sagt, så gjort.

– Svaret fra København var nedslående. Visst var det rabies. To av bikkjene var infisert. «Hva gjør vi nå?» spurte jeg. «Det blir karantene i hele distriktet, ingen hunder får gå inn på boplassene og du må sørge for at alle hunder blir vaksinert», svarte de.

Husum humrer og får store øyne: – Vet du hvor mange bikkjer det er der?

– Nei?

– 13 000! Jeg satte kaffen i vrangstrupen, sier han, og holder på å gjøre det samme på nytt. – Så vi lærte opp lokale fangstmenn i vaksinasjon og fikk fader meg vaksinert 12 345 bikkjer, forteller han.

Men det spennende livet på Grønland tok slutt etter bare et år, da Husum ble sagt opp av den danske staten.

– Jeg opplevde Grønland som et kolonivelde, det må jeg bare si rett ut. Folk var fattige og levde dårlig, og de første forsyningene som ble sendt oss i juni når isen gikk, var snaps og andre drikkevarer.

Den unge distriktslegen fra Norge var sjokkert over fattigdommen og den dårlige folkehelsen.

– Jeg bestemte meg for å lage en liten survey, og gikk fra dør til dør og intervjuet folk. Jeg fant en treårsdødelighet på nivå med Etiopia og ringte en av lokalavisene. «Jeg har bra stoff til dere her», sa jeg, men de ville ikke lage en sak av det. Ville visst blitt for mye bråk. Så jeg måtte skrive det som en kronikk, og den trykte de. Dagen etter var jeg oppsagt, sier han og rister på hodet.

Men selv om livet med inuittene fikk en brå slutt, trivdes Hans Husum i det store rommet på Grønland.

– Det var noe i meg som søkte til det området i Norge som var mest likt Grønland, og det er jo her, det, smiler han og peker nordover ut i havgapet.

Beirut-krigen forandret alt

Reiselysten meldte seg relativt raskt igjen da Husum kom tilbake til Norge. Som «forbanna fundamentalist», som han selv kaller seg, ville han fortsette sine antikonkolonialstudier.

Sommeren 1982 dro han ut for å bistå på palestinsk side da Israels invasjon av Beirut startet, eller, med hans egne ord: – For å studere buken på F16-bomberne.

Beleiringen pågikk i to måneder og er kjent for å ha vært blodig og brutal. Det

Den verdensvante krigskirurgen Hans Husum er i dag kommuneoverlege i Måsøy kommune. Foto: Marius Fiskum

Hans Husum

Født 1947

- Cand.med. fra Universitetet i Oslo
- Turnuslege Drammen sykehus og i Sør-Varanger i 1974
- Lege i spesialisering ved Ullevål, Sentralsykehuset i Fredrikstad, Sarpsborg sykehus og Vestfold sentralsykehus
- Lærdals ærespris innen akuttmedisin 1999
- Ph.d. fra Universitetet i Tromsø i 2003
- 40 publiserte artikler innenfor traumatologi, fagvurderer i fem internasjonale tidsskrifter
- Forfatter av *War surgery – a field manual*
- Forfatter av *Save lives, save limbs*, som er oversatt til 14 språk
- Kommuneoverlege i Måsøy kommune fra 2015

allerede alvorlige ansiktet til Husum blir enda mer alvorstynget når vi snakker om denne krigen.

– Alle vi som jobbet under beleiringen av Beirut, vi... Ja, det forandret alt.

– På hvilken måte?

– Jeg... Jeg vet ikke.

Han stirrer ned i kaffekoppen.

– Den krigen var for jævlig, og den sitter i. Fra en slik krig kan du bare ikke returnere til karrierejaget hjemme. For meg ble det umulig, sukker han.

Sammen med andre kjente internasjonale medisinere, som Mads Gilbert og Erik Fosse, jobbet han dag og natt på operasjonsstuen. Men etter bare noen uker i arbeid ble han klar over en ubehagelig sannhet.

– Bombingen var så rå og brutal at mange døde på vei til sykehuset. For hver pasient som kom inn til oss var det minst én i følget som hadde dødd på veien. Minst én. Sannsynligvis to.

Husum stumper røyken i askebegeret og lener seg frem. Frustrasjonen sitter fortsatt i ham.

– Det var en tung og viktig erkjennelse for meg. Hvis man ser filosofisk på det, så var de jo mine pasienter. De skulle jo til meg da ambulansen ble skutt i stykker.

Skrev verdenskjent lærebok

Og der oppsto tanken som skulle resultere i Husums livsverk – *War surgery – a field manual*, en anerkjent lærebok i krigskirurgi som i dag brukes av blant annet det amerikanske forsvaret.

– Vi skjønnte at vi måtte flytte kirurgien ut til dit hvor folk begynte å dø. Og der ute er det ikke kirurger. Ergo måtte vi bryte akademias copyright på livredning og få kunnskapen ut til lekfolk. Men det fantes ingen gode kurs eller lærebøker. Og det er jo nettopp det som har preget arbeidslivet mitt siden, forklarer han.

I 30 år har Husum gått i skytteltrafikk mellom Finnmark i nord og krigsområder i sør. Ut for å lære opp lokalbefolkningen i livreddende førstehjelp og grunnleggende skadekirurgi, og så hjem for å roe seg ned, studere notater og bilder og finne forbedringsmuligheter.

Illustrasjonene i den 800 sider lange boken måtte han lage selv.

– Gode tegninger er viktig når du trener ikke-legger. Men jeg fant ingen illustratører som selv hadde vært inni en blødende buk, så jeg brukte tre år på å tegne selv, sier han og forklarer at det var vanskelig å gjøre seg forstått med tegningene sine.

– Jeg tok med de anatomiske skissene til fronten ved Jalalabad, men fighterne forsto ingenting av snittegningene mine. De hadde ikke noe forhold til abstrakte representasjoner. Derfor måtte jeg tegne tredimensjonalt, i fugleperspektiv, akkurat sånn som de tegnet kartene sine. Da skjønte de.

Men strevet hadde sin pris.

Måtte i terapi etter krigene

– Jeg husker spesielt en episode i Burma, der jeg og Mads Gilbert hadde bygd opp et flott undervisningsopplegg for den demokratiske motstandsfronten. Vi kledde opp jungelgriser i menneskeklær, ga dem anesthesi og skuddskader og fikk fantastisk teknisk trening. Folk ble så flinke. Samtidig foregikk krigen om Sleeping Dog Mountain på andre siden av Salween-elven, og vi fikk daglig inn skadede til jungelsykehuset. En dag jeg hadde undervist i skuddskader mot arm, fikk vi inn en unggutt med åpent humerusbrudd. «Utmerket! Dette blir god undervisning!» tenkte jeg og ba teamet vaske seg for kirurgi. Han blir alvorlig igjen.

– Så ble jeg plutselig dårlig og begynte å kaste opp. Og kastet opp. Og kastet opp.

Husum slet med oppkast i flere måneder før han skjønte at det var kroppens måte å si ifra på.

– Jeg var fullastet. Jeg tok jo egentlig aldri fri i disse årene. Jo visst dro jeg hjem til en rolig base i trygge Finnmark, men jeg satt jo der og studerte bilder av voldsomme eksplosjonsskader for å tegne illustrasjonene til disse kursene og boken. Du må kjenne blodluft for å kunne tegne godt.

– Fikk du hjelp?

– Ja, jeg har gått noen runder i terapi når båten har vært fullastet, sier han og peker bort på pianoet i stuen. – Og så sitter jeg der og spiller. Kobler av.

– Tok du mange sjanser ute på tur?

– Jeg har tatt noen, ja.

– Hvor nær på har det vært på å gå galt?

– Nært.

– Har du vært redd?

– Ja. Men de situasjonene får du meg ikke til å snakke om.

Han blir stille et sekund, og fortsetter: – Samtalene har fungert veldig bra, og jeg må takke psykiater Guri Ingebrigtsen for det. Hun er en klok kollega som har hjulpet meg mye, sier han.

Husum og Gilbert fikk i 1999 Lærdals ærespris innen akuttmedisin for innsatsen for å etablere lokale redningskjeder i mineinfiserte områder. Tromsø Mineskadesenter, som Husum var styreleder for, var i flere år ledende på forskning innenfor skadekirurgi, prehospitalet omsorg og modeller for opplæring av lokalbefolkning i krigsområder.

I fjor ble senteret lagt ned på grunn av manglende finansiering.

– Det er jo et tankekors, sier Husum.

– Vi tjener jo tross alt godt på våpeneksport i Norge.

Trives i allmennpraksis

Selv om Husum reiser sjeldnere ut nå og nærmer seg de 70, er fortsatt engasjementet på topp. Både for internasjonale helse og for jobben som kommuneoverlege, som han har hatt siden i fjor høst.

– Du har reist og jobbet i livsfarlige krigsområder og er i dag allmennpraktiker her i rolige Havøysund. Kan man bli blasert av sånt?

– Nei! svarer han raskt. – Man kan ikke veie smerte og lidelse.

– Hvordan tror du du oppleves som kollega?

– De som jobber tett med meg, har det vel greit. Andre kan kanskje bli litt skremt. Jeg er ikke alltid så taktisk i formuleringene

«For meg har det vært viktig å ta parti for de små»

mine. Men det får de tåle, man må jo si ifra. Det verste er ting som ligger til gjæring.

– En kollega av deg sa du kan være litt vel primitiv ute på reiser?

– Jaså? Tja. Men man må da for faen ta skikken der man er. Sannheten er lokal, som jeg bruker å si. En av grunnene til at jeg ikke synes noe om «vanlig» bistandsarbeid, er at jeg har opplevd at bistandsarbeiderne innfører vestlige standarder dit de kommer. Det er en dum ting å gjøre. Jeg tilpasser meg de lokale skikkene og forholdene der jeg er, sier han.

Også hjemme i Havøysund lærer han nye turnusleger at sannheten er lokal. – Det er noe av det første jeg understreker for nye leger, uansett hvor de kommer fra. Her er det normalt å slå av en lang prat med pasientene på butikken, og det er normalt å dra på hjemmebesøk. Jeg tror det er derfor vi har en så bra primærhelsetjeneste her oppe. Vi er tett på folk. Reiser på hjemmebesøk. Driver kvalitative studier. Jeg tror vi har landets beste primærhelsetjeneste, sier han. Men Husum blir ikke «her oppe» for alltid.

Planlegger bok og film

Vi har spist opp torsketingene med det kurdiske karrikrydderet og har begynt å snakke om Portugal etter å ha sett på vinflasken.

De siste årene har nemlig 69-åringen og kona kjøpt både tomt og hus på den portugisiske øygruppen Azorene.

– Jeg skal dø der nede, sier han plutselig. – Å?

– Ja, siste kapittel blir der, hvor det er varmere og litt enklere å leve. Klimaet der er snillere mot leddene mine enn finnmarks-vinteren er. Og så har jeg noen kreative prosjekter jeg skal sysle med, forklarer han.

Husum sitter på flere hundre timers videoopptak («fire hundre timer gull!») fra krigsområder som skal bli til dokumentarfilm, og han har en ny bok under trykking. *Stealth – the new war machine* handler om moderne krigføring og om hvordan stoffer i miljøet kan påvirke helsen vår. Ideen fikk han etter å ha sett en epidemi av fødselskader i områder der det er blitt brukt høyeksplosive våpen – Afghanistan, Irak, Beirut og Gaza.

– Det er en radikal bok, forklarer han.

– Det ser ut til at en krig mot spedbarn er i gang, og vi som vitner har selvsagt ansvar for å fortelle hva som skjer. Som våkne intellektuelle har vi en forpliktelse til å være bråkmakere, sier han kontant.

– Hvor kommer dette innbitte engasjementet fra?

Husum lener seg tilbake. Klør seg i tredagersskjegget.

– Pappa døde da jeg var 11 år. Noe av det siste han sa til meg var «Ta vare på småfolket, gutten min». Han var sånn selv. Og det ble min vei. De greiene vi driver med, kan noen ganger føles nytteløst, det finnes så mye jævelskap i verden, men for meg har det vært viktig å ta parti for de små. Det viktigste er ikke om det har vært nyttig, det viktigste er at du har prøvd å gjøre en forskjell, og det har jeg. Det synes jeg er jævlign fint, sier han og ser ut på Nordishavet.

Han peker opp i fjellsiden: – Du vet, Afghanistan har et uttrykk som jeg lurte på i lang tid. «Du vinner ikke en krig uten en god fjellbase», sa de. «Fjellbase, fjellbase, hva er det?» spurte jeg, og lærte at en fjellbase er et sted hvor du er trygg, har ro, hvor du kan tenke og hvor du har dine nærmeste. Hvis ikke du har en fjellbase, kan du ikke vinne en langvarig fight, forklarer han, og avslutter:

– Velkommen til fjellbasen i Havøysund.

Martin Hotvedt

martin@hotvedt.no
Universitetet i Tromsø –
Norges Arktiske Universitet